

DIALEKTICKÁ NEGÁCIA

VOJTECH FILKORN, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

FILKORN, V.: Dialectical Negation.
Filozofia 41, 1986, No 3, p. 272.

Dialectical negation in its ontological meaning is an important category of the dialectical universe in which everything flows, exerts mutual influence, restricts each other and thereby also negates.

In the paper these *external negations* are analyzed which are related, from the viewpoint of a particular thing (its qualities, etc.), to other such and different things which are to that particular thing in substantial, necessary relationships.

In the case of the *excluding* external negation the things, qualities, etc. with which the particular thing cannot exist are the matter; in the case of the *complementary* negation the things, qualities without which the particular thing *cannot* exist, are the matter. All these negations are then always functions of n-arguments.

External negations are only one aspect of the *internal negations*. Through the analysis of the finite being we come to the conclusion that its substance forms its internal limitation, therefore its internal negation.

All the analyzed negations are part of the categories of dialectical logic.

Dialektické univerzum

Každá logika vedome alebo nevedome vychádza z analýzy štruktúry univerza, sveta; to preto, že logika je všeobecným nástrojom pojmového zvládnutia sveta a nástrojom pohybovania sa v tomto svete. Iným spôsobom by sme sa pohybovali vo svete, v ktorom by boli len jednosmerné súvislosti, iným zasa vo svete, kde sú aj alebo len vzájomné súvislosti. Iným spôsobom pristupujeme k skúmaniu opakujúceho sa dynamického sveta a iným spôsobom k skúmaniu neopakujúceho sa a stále k novému smerujúceho sveta. Z toho nasleduje, že prv ako sa začne rozpracovávať logika pomocou ktorej sa má skúmať realita, musíme aspoň v hlavných rysoch poznať alebo predpokladať dôležité stránky tejto reality. V tomto ohľade niektorí hovoria o neprekonateľnom bludnom kruhu: realitu nemôžeme skúmať bez jej primeranej logiky, no samu logiku nemôžeme budovať pred preskúmaním reality. Tento kruh sa prekonáva a odstraňuje samou výskumnou činnosťou, t. j. pohybom. Výskumná činnosť sa začína pomocou známej logiky v presvedčení, že nová oblasť skúmania má mnoho podobných stránok s preskúmanými oblasťami. Môže sa stať, že sa postupne zistí, že určité oblasti sa nedajú zvládnuť našimi starými pojmovými lešeniami (našími predstavami, mapami) alebo že týmto lešeniam priam odporujú. Tak napríklad Darwinove výskumy protirečili starým predstavám o stálosti biologických druhov. Z toho vyplynulo, že sa musel meniť sám spôsob výskumu oblasti. Keď

výskumy iných oblastí (vesmír, zem, spoločnosť) prišli k podobným výsledkom, muselo sa zmeniť univerzálne lešenie nášho poznávania vzťahujúce sa na všetky známe oblasti, t. j. musí sa meniť logika, ktorá cez formy poznania¹ (teda cez všeobecné nástroje poznania) odzrkadľuje všeobecné zákony platné pre všetky spomínané oblasti.

Dialektické univerzum môžeme obrazne chápať ako bezbrehú a bezodnú nerovnomerne tečúcu *rieku*², bez prameňa a bez ústia. Touto riekou je vesmír; v nej je veľké množstvo plytkých i hlbokých *prúdov* (oblastí), ktoré neustále vznikajú, valia sa a zanikajú. Každý akoby sa ozlomkrky niekam ponáhal. No práve preto táto rieka a jej prúdy netečú pokojne; jeden tečie rýchlejšie ako druhý, vznikajú rozličné spomalenia, ba až nehybné zátoky. Jedny druhým sa stávajú *prekážkami*, vznikajú víry, ba aj protiprúdy³, ktoré sa s prúdmi dostávajú do stavu napätí, protivností a navzájom *bojujú* o svoju existenciu (individualitu). A pretože rieka musí ísť stále dopredu, jeden z týchto prúdov musí po konflikte (kolízii) *prekonať* druhý. Takto vždy bolo a vždy bude. Celá skutočnosť je jeden obrovský *pohyb*.

To znamená, že táto nekonečná rieka nie je homogénna a nedi-ferencovaná. Skladá sa z prúdov a tieto z *kvapiek* (vecí). Každá kvapka je odlišná od inej tak, že „niet dvoch vecí [kvapiék], ktoré by boli úplne rovnaké“ (2, § 117). Každá kvapka je však bezprostredne alebo sprostredkovane *spätá* s ostatnými kvapkami. Je v takej miere spätá s ostatnou časťou rieky, že sa z nej dá len umele vydeliť; preto je len čiastočne individuálna, samostatná, totožná so sebou, a teda je len čiastočne neindividuálna a netotožná so sebou.⁴ No aj sám tento pomer totožnosti a netotožnosti nie je stály a mení sa s rôznymi osudmi prúdov. Každý súvis kvapky s prúdom a riekou, t. j. každý či už jednosmerný či spätný vzťah kvapky k iným kvapkám sa prejavuje ako jej určenosť; ako stránka jej bytia a preto vnútorné bohatstvo stránok kvapky sa odvodzuje aj od bohatstva celého univerza, rieky — teda od toho s čím vnútorne súvisí, čo tvorí časť jej podstaty ale čím ona (individuálne) *nie je*, t. j. od svojej *negácie*. Kvapka je taká bohatá na stránky (určenosti), ako je rieka bohatá na kvapky⁵; veci sa v plnej miere zúčastňujú na bohatstve vesmíra, ale k tomuto bohatstvu aj prispievajú. To preto, že rieka, teda svet nie je len v pohybe, ale aj v *samopohybe*. Pohybovať sa môže aj vec, ktorá by bola vo svojom vnútre pasívna. No vtedy na túto vec musí niečo vonkajšie

¹ Cez všeobecný obsah poznania odráža realitu filozofia.

² V. I. Lenin charakterizuje obraz sveta podľa Hegelovej logiky nasledovne: „Rieka a kvapky v tejto rieke. Poloha každej kvapky, jej vzťah k iným; jej súvislosť s inými; smer jej pohybu; rýchlosť; línia pohybu... Pojmy ako *zachytenie* jednotlivých stránok pohybu, jednotlivých kvapiék (= „vecí“), jednotlivých „prúdov“ etc...” (5, s. 161).

³ ktoré ako niečo, čo akoby uplynulo, pôsobí ešte na to, čo ešte plynie.

⁴ „Každé jestvuje pre seba tak, že *nie je druhé*“. (No) jestvuje, len pokiaľ jestvuje druhé“ (2, § 119).

⁵ Preto Lenin právom konštatoval, že „elektrón“ je práve tak *nevyčerpatelný* ako aj atóm“ (6, s. 224).

pôsobiť⁶. Preto sa realita samopohybu zdôvodňuje tým, že jestvuje skutočný pohyb a že okrem sveta nič iné nejestvuje. To znamená, že svet sa nehýbe silou, vplyvom, vôľou iného, ale hýbe sám seba, t. j. hýbe sa sebou samým, sám zo seba, svojím pudením. Rieka (svet) však nie je prázdnu realitou, ale sa skladá z prúdov a vecí. Preto ak by tieto neboli v samopohybe, nebol by v pohybe ani svet. Ak sú však veci v samopohybe, tak od seba prinášajú do prúdov rieky niečo svojského, individuálneho, teda aj nového, a tým sa zúčastňujú na *budovaní* sveta a na budovaní existencie iných vecí; v tej miere potvrdzujú, prípadne presadzujú svoju individualitu a totožnosť a spôsobujú vzájomné súvislosti vo svete.⁷ Na základe vzájomnej súvislosti jedna vec nemôže byť bez druhej, sú si navzájom tak korelatívne ako napríklad kladný a záporný pól magnetu. Veci sa navzájom potrebujú, ale tým sa aj vzájomne *ohraňujú*.⁸

Rieka, o ktorej je reč, nie je súvislým plynutím. Niektoré prúdy sú také pomalé, že sa bežnému, na tisíce a milióny rokov naučenému rozumu, zdajú byť stojacimi vodami. A podobne to platí aj o veciach. Veci sú v svojej podstate časové a preto svoje pudenie, vnútornú silu nemôžu realizovať odrazu, len v určitom časovom intervale; hovoríme, že by sa veci „vyžili“, rozvinuli svoje možnosti dané silou pudenia a okolnosťami, sa musia stabilizovať a po vyčerpaní možností zaniknúť, ale tak, že *zánik* jedného je *vznik* druhého. Z tohto hľadiska sú veci *obmedzené* a *konečné*, no z hľadiska ich bezprostredného a sprostredkovaného vplyvu sú *nekonečné*⁹ a *večné*¹⁰. Každá kvapka nielen spolutečie s ostatnými, ale súčasne si rozvíja (prežíva) svoje vlastné dejiny a prispieva k bohatstvu dejín celku.

A tak vec, ktorá má vnútorné pudenie¹¹, neustále vytvára niečo nové; t. j. neustále prekračuje svoje hranice, čiže neustále ich posúva a aj týmto spôsobom „chce“ byť nekonečnou. Keď prestáva prekračovať svoje vlastné hranice, ostáva takou ako je, prestáva v nej pohyb, jej vnútorná časová rozličnosť sa mení na totožnosť a ostávajúce v svojich hraniciach stagnuje. Pričom, pod vplyvom vonkajších okolností sa jej hranice začnú hneď zužovať, nastáva opačný proces vývoja — vec zaniká,¹² Táto fáza jej vývinu je práve tak nevyhnutná ako predchádzajúce. Vec sa nemôže rozširovať do nekonečna, lebo mimo iného jej to nedovolila iné veci, veď

⁶ Samopohyb je „*vnútorne nevyhnutný pohyb*“ (5, s. 155).

⁷ pôsobia na veci a veci pôsobia na ne.

⁸ „V pestrej hre sveta... sa nikde neukazuje pevný bod, všetko sa tu javí ako niečo relatívne, podmienené iným a zároveň podmieňujúce iné.“ (2, § 123).

⁹ Veci nie sú nekonečné samy o sebe, ale len ako súčasť nekonečna.

¹⁰ lebo čo raz bolo, nemôže sa nikdy celkom stratiť; vec svojím vplyvom usposobuje iné veci a tieto takto usposobené usposobujú ďalšie atď.

¹¹ Vnútorné pudenie sa prejavuje veľmi jasno pri vývoji vesmíra vrátane jeho fázy veľkého tresku. No prejavuje sa aj pri vývoji živých organizmov.

¹² „Keď sa o veciach hovorí, že sú *konečné*, tak sa tým rozumie, že nebytie tvorí ich prirodzenosť, ich bytie... Ony sú, ale pravda tohto bytia je ich *koniec*“ (3, s. 137).

aj ony sa chcú svojím puđením rozširovať (posúvať svoje hranice), takže medzi nimi musí dôjsť (a neustále dochádza) k vzájomnému aktívnemu obmedzovaniu, t. j. *k napätiu a k boju*.¹³ Z jednej strany vec nemôže jestvovať bez iných vecí a (z toho nasleduje) z druhej strany musí s nimi bojovať.

Ak (a nakoľko) uvedená predstava (model) o skutočnosti je pravdivá, tak úlohou logiky je vytvoriť také pojmové lešenie a taký nástroj postupov, pomocou ktorého (ktorých) sa táto skutočnosť dá skúmať, pochopiť a ovládať, lebo „nejde o to, či je pohyb, ale o to, ako ho vyjadriť v logike pojmov“ (5, s. 268). Mimo iného pôjde teda aj o to ako „vesmírnu, všestrannú, živú súvislosť všetkého so všetkým“ (5, s. 160) vyjadriť pomocou primeraných štruktúr pojmov, výpovedí a ich spojení.

Už z toho čo sa povedalo vidno, že v tejto logike a na nej budovanej metodológii bude hrať dôležitú úlohu negácia a protirečenie. V našej štúdii si všimneme len štruktúru negácie platnú pre spomínané dialektické univerzum.

Negácia

Vieme, že každá logická a metodologická kategória má ontologický základ. Pre negáciu je takýmto základom rozličnosť, rôznosť medzi vecami a rôznosť vo veciach, ktorá znemožňuje ich totožnosť a umožňuje slovný zvrat „toto nie je tamto“.

Kategória negácie je implicitne obsiahnutá v kategórii systémov. Každý systém definujeme (priamo alebo nepriamo) ako ohraničenie všetkých možností vyjadriteľných tými pojmovými a jazykovými možnosťami, ktorými sa vyjadriť povaha systému.¹⁴ Pretože všetky možnosti tvoria univerzum nášho skúmania, systém môžeme pochopiť len na pozadí univerza, t. j. na pozadí toho, čo nepatrí do systému, čo systém vylučuje, teda čo je jeho negáciou.¹⁵

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že *ohraničenie* či už vo forme vonkajšej alebo vnútornej determinácie je základná systémová a teda aj metodologická kategória. Keď chceme poznať, *čo vec je*, t. j. klad, musíme poznať nielen jej vlastnosti, stránky atď., ale aj *univerzum* do ktorého vec patrí, teda jej široké začlenenie do celej oblasti, určujúcej aj to, čím by vec *mohla* prípadne *nemohla* byť. To preto, lebo v rozličných univerzách tá istá vec¹⁶ by mohla byť rozličnou. A pretože vec nikdy nie je rovná univerzu, aby sme poznali vec, musíme implicitne alebo explicitne poznať aj tú časť univerza, ktorá nie je vecou, teda musíme vedieť čo vec *nie je*. Tá časť univerza, ktorá nie je vecou, je jej negáciou. V tom-

¹³ Pokojovou stránkou tohto boja je mimo iného aj *miera*. Boj ako taký mieru nepozná.

¹⁴ Bližšie pozri (8, s. 295 n).

¹⁵ Z tohto hľadiska systém je pravou podmnožinou nejakej množiny a podmnožinou ako takú nepochopíme bez poznania celej množiny.

¹⁶ definovaná pozitívne len tým, čím ona je.

to význame negácia vyjadruje vzťah veci k univerzu¹⁷. To znamená, že bez univerza, teda aj bez negácie, sa vec nevie úplne pochopiť. Keď nevieme čím vec nie je (alebo čím by mohla byť), nevieme ani čím vec *naozaj* je. Preto negácia tvorí podstatnú časť obsahu vecí (a výpovede vyjadrujúcej tento obsah) a má preto „pozitívny“ charakter. Klad sa nedá poznať bez záporu a naopak; jeden bez druhého nemôžu existovať.

Jestvuje však jeden klad, ktorý vylučuje akýkoľvek zápor, teda absolútny klad, ktorý sa vzťahuje na celok reality (svet). Len o tomto celku môžeme plnou mierou povedať *že je*. On ani nevzniká ani nezaniká; mimo neho nič nie je a preto ani nemôže byť odlišný od *iného*. V ňom však v plnom slova zmysle nič nie je, ale všetko len vzniká, vyvíja sa a zaniká. V celku reality nič nie je sebestačné, všetky veci závisia na iných (a preto aj iné na nich). Každá vec sa musí dopĺňať *inou* vecou. Preto vo svete každý klad je relatívny a takým musí byť aj zápor. Absolútny zápor neexistuje, lebo by mohol byť len mimo sveta.¹⁸

Z týchto úvah vidno, že negácia bude hrať dôležitú úlohu v logike a metodológii a že bude jestvovať toľko rozličných negácií, koľko je foriem, spôsobov inakosti, odlišnosti, ale i súvislosti medzi vecami.¹⁹

Samozrejme nemôžeme tu skúmať všetky formy negácie, ale uvedieme len tie, ktoré vyplývajú z dvoch druhov rozdielnosti a to z vonkajšej rozdielnosti medzi vecami a z vnútornej rozdielnosti existujúcej vo vnútri samej veci.

Vonkajšie negácie

Vonkajšie negácie sú dvojaké. Prvé odzrkadľujú tie — z hľadiska danej veci — iné veci, ktoré s danou vecou nemusia nijako súvisieť, t. j. zahrnujú do seba všetko to, „čo je indiferentné voči inému“ (2, § 117). V tom zmysle hovoríme, že „strom nie je človek“, „strom nie je slnko“ a pod.²⁰ Takáto negácia vylučuje veci bez toho, že by vylučovanie dávala do nejakého súvisu s kladom. Pretože Nie-*a* v sebe zahrnuje *všetko* čo nie je *a*, je táto negácia neurčitá, abstraktne metafyzická, bezbrehá a ~~na~~ nič nie je orientovaná. Môžeme ju vyjadriť konjunkciou

$$a_1 \text{ nie je } a_2 \triangle a_1 \text{ nie je } a_3 \triangle \dots \triangle a_1 \text{ nie je } a_n \quad (1)$$

kde $n \in \mathbb{N}$ alebo

¹⁷ A to buď k celému univerzu alebo k jeho častiam berúc do úvahy aj potreby alebo možnosti nášho výskumu.

¹⁸ Preto tu heideggerovská otázka prelínajúca sa celým jeho Úvodom do metafyziky „prečo je skôr bytie ako nič“ nemá zmysel.

¹⁹ Inakosť alebo rozdielnosť tvorí totiž najjednoduchšiu formu negácie, ktorá je predpokladom všetkých ostatných negácií.

²⁰ Všetky tieto veci sú voči ich rozdielu indiferentné (aspoň z hľadiska javovej roviny). Aristoteles z hľadiska tejto negácie vyvodil závery o neplatnosti princípu protirečenia. [Metafyzika, kn. XI. hl. 5].

$$a_2 = Na_1 \triangle a_3 = Na_1 \triangle \dots \triangle a_n = Na_1 \quad [2]$$

prípadne

$$Na_1 = a_2 \triangle a_3 \triangle \dots \triangle a_n \quad [3]$$

pričom Na je negáciou a . Veci touto vonkajšou rozličnosťou utvrdzujú svoju identitu a tým posúvajú rozdiel mimo seba.

Druhé vonkajšie negácie sa vzťahujú na tie iné a rozličné veci, ktoré majú k danej veci podstatné, vnútorné vzťahy. Takáto rozličnosť sa nevyhnutne vzťahuje na danú vec, t. j. je orientovanou rozličnosťou a je základom orientovanej negácie. Orientované, smerové alebo hľadiskové negácie môžu byť vylučujúce alebo doplňujúce.

Vylučujúca negácia sa zakladá na tom, že vo svete existujú veci, vlastnosti alebo vzťahy, ktoré sa vylučujú²¹. Existencia jednej veci, vlastnosti je dôvod neexistencie inej alebo iných vecí alebo vlastností. Tieto veci, vlastnosti sú teda k danej veci, vlastnosti vo vzťahu negácie. V pojme Na sú potom zahrnuté všetky veci, vlastnosti, s ktorými a nemôže spolu-existovať²² čo teda a vylučuje.²³ Tak hovoríme, že bystrická slivka *nie je* sladká, lebo je zelená, alebo i naopak bystrická slivka nie je zelená lebo je sladká; to preto, lebo tu sa zelenosť a sladkosť vylučujú, takže jedno je podmienkou nejestvovania druhého.²⁴ Táto negácia nie je jednoargumentovou funkciou ale funkciou o dvoch argumentoch.²⁵ Preto aby sme mohli negovať určitú vlastnosť vecí, a teda negovať výpoveď hovoriacu, že vec má túto vlastnosť (výpoveď a), musíme uviesť aspoň jednu ďalšiu pravdivú, kladnú výpoveď b hovoriacu o vlastnosti, ktorá je s prvou vlastnosťou nezlučiteľná, pričom a nie je s Na ekvivalentná; z toho potom nasleduje, že b nemôžeme dostať ani z a ani z Na . Tak napríklad keď tvrdíme, že „vec nie je červená“ (výpoveď Na) musíme poznať alebo aspoň predpokladať aspoň jednu pravdivú výpoveď b (napríklad že vec je modrá) pričom a je s b nezlučiteľná a Na nie je s b ekvivalentná.²⁶ Preto táto dvojargumentová negácia bude mať formu $Na = f(a,b)$ pričom f vyjadruje dve podmienky, že totiž a a b sa vylučujú a že b a Na nie sú ekvivalentné.

No ani dvojargumentová negácia nie je vždy jednoznačná. Vezmime výpoveď „Jabko je zelené, a preto nie je sladké“. Poznáme však aj zelené

²¹ Táto negácia hovorí, že daná vec nie je, alebo nemá danú vlastnosť, keď sú a pretože sú iné veci, vlastnosti.

²² Na je určená všetkým tým, čo existuje, ale s čím a nemôže spoluexistovať.

²³ alebo s čím je a nezlučiteľné. Pomocou nezlučiteľnosti sa negácia dá definovať aj dvojhodnotovej logike. No tam je vždy len jednoargumentovou funkciou.

²⁴ Náš príklad je len ilustráciou a nenárokuje si na presnosť.

²⁵ Podobná negácia je aj v intuicionistickej logike.

²⁶ Nečervenosť nie je ekvivalentná (rovnocenná) s modrosťou. Nečervená farba môže byť napr. aj zelená. Nečervenosť by bola len vtedy rovnocenná s modrosťou, keby existovali len tieto dve farby.

sladké jablká. Preto túto výpoveď musíme doplniť ďalšími údajmi. Tak dostaneme napríklad výpoveď „Jabko je zelené (*b*) je takej a takej sorty (*c*), je odtrhnuté zavčasu pred dozretím (*d*) — napríklad nemá čierne jadierka, a preto nie je sladké (*Na*). Táto negácia bude štvorargumentovou funkciou

$$Na = f(a, b, c, d) \quad (4)$$

pričom tu platí podmienka, že *b, c, d*, sa nezlučujú s *a* a že $b \Delta c \Delta d$ je s *Na* neekvivalentná, ale pritom $b \Delta c \Delta d$ viac určujú *Na* ako to robila sama výpoveď *b*. Keby naša negácia bola *n*-argumentová funkcia, t. j. keby boli určené všetky vlastnosti, ktoré sú s danou vlastnosťou nezlučiteľné, tak by sa pomocou nich jednoznačne určila negácia a platilo by

$$b \Delta c \Delta d \Delta \dots \Delta n \rightarrow Na \quad (5)$$

$$a \rightarrow Nb \Delta Nc \Delta Nd \Delta \dots \Delta Nn \quad (6)$$

to znamená, že čím je negácia viacargumentovou funkciou, tým je obsažnejšia, konkrétnejšia a určitejšia. Preto taká negácia nie je bezbrehá, ale je dokazujúca a zdôvodňujúca²⁷ negácia, a preto je nástrojom rozvíjania poznania, a teda nie je neplodná. (5, s. 244). Ako nástroj rozvíjania poznania je táto negácia *usmerňujúca*, orientujúca; ukazuje akým spôsobom sa dokáže platnosť negácie *a* a preto má veľký metodologický význam.

S vylučujúcou negáciou je komplementárna *doplňujúca* (zahrňujúca) negácia; jej ontologický základ spočíva v tom, že vo svete sú veci, vlastnosti a pod., ktoré sú odlišné od danej veci, ktoré v krajnom prípade usilujú o zničenie danej veci, ale *bez ktorých* daná vec *nemôže existovať*, t. j. ktoré sú pre existenciu veci nevyhnutné. Aj v tomto prípade negácia veci (výpovede hovoriacej o veci) nevyjadruje hocičo okrem veci, t. j. nevyjadruje *nejaké iné* veci, ale to a len to, čo nie je vec a čo má k veci podstatný vzťah,²⁸ čo teda tvorí podstatnú stránku veci, ktorá je *jej iné* a čo si vec ako *sebe iné* (vlastné iné) musí prisvojovať.²⁹ Nech

²⁷ Čisto *konštatálna* negácia je bezprostredná. Ako veľmi jednoduchú nekonštatálnu ale zdôvodňujúcu negáciu môžeme uviesť vo forme: *a* nie je modrá lebo je červená; nemodrá farbu nikto nevidel a preto negácia „*a* nie je modrá“ je z hľadiska červenosti odvodená (zdôvodnená). Negácia bez kladu je tu teda nemysliteľná. Dialektické „nie je“ nie je bezprostredné, ale je sprostredkované, doložené, zdôvodnené „nie je“.

²⁸ Takáto negácia je „moment súvislosti“ ako to od dialektickej negácie požaduje Lenin [5, s. 244].

²⁹ Inobytie, t. j. negácia nie je indiferentnou danosťou mimo bytia, ale je jeho vlastným momentom. (2, § 92). Z toho nasleduje, že vec nakoľko sa na ňu vzťahuje princíp totožnosti (nakoľko je teda *táto* vec) nie je celkom samostatnou vecou, ale len svojím vlastným momentom, vlastnou stránkou seba. Preto dôkladná analýza vecí odhaľuje súvislosti, ktoré vedú k svojmu inému s ktorým vec ako so svojou negáciou vytvára jednotný celok [7, s. 344].

$b, c, d, \dots, n$ sú veci (vlastnosti), bez ktorých vec (vlastnosť) a nemôže existovať. Potom Na bude pravdivá vtedy, keď bude pravdivá Nb alebo ... alebo Nn , alebo keď budú pravdivé všetky negácie $Nb, \dots, Nn$. Potom

$$Na = f(Nb \vee Nc \vee \dots \vee Nn) \quad (7)$$

$$b \triangle c \triangle \dots \triangle n \rightarrow a \quad (8)$$

pričom f vyjadruje podstatnú jednotu veci a s vecami $b, \dots, n$. Ak a bytostne súvisí s vecami $b, c, \dots, n$, potom preto aby nebola vec a stačí, aby nebola aspoň jedna z vecí $b, c, \dots, n$. Pri dvojargumentovej doplňujúcej negácii hovoríme, že bystrická slivka nie je sladká (Na) lebo nie je modrá (Nb), t. j. sladkosť tu existuje len s modrosťou; hovoríme, že jablko nie je sladké, lebo súc zelené, nie je primeranej sorty. $Na = f(b \triangle Nc)$. To súčasne ukazuje na veľké množstvo rôznych doplňujúcich negácií. Vyjadrenie (7) nie je celkom presné a jednoznačné. Vyjadruje skôr ontologickú stránku. Z gnozeologického hľadiska by bolo primeranejšie určenie³⁰

$$Na = f(Nb \triangle Nc \triangle \dots \triangle Nn) \quad (9)$$

Obidve komplementárne negácie sú nevyhnutné pre adekvátne poznanie vecí. Obidve sú obsahové a usmernené na hľadanie vylučujúcich a doplňujúcich vlastností; chápu sa len vo vzťahu na ne, t. j. negujú nie všetko okrem seba ale len to k čomu majú podstatný vzťah.³¹ Veci, ktoré sú v podstatných, vylučujúcich (a doplňujúcich) vzťahoch tvoria *orientované* univerzum U_o . V tomto univerze negácia Na bude obsahovať všetko z U_o , čo nie je a . Preto

$$Na = U_o - a \quad (10)$$

Pretože a bez $U_o - a$ nemôže jestvovať, musí vždy platiť a a Na . Tu však nepôjde o obyčajnú (dvojhodnotovú) negáciu ani o obyčajnú konjunkciu, ale o orientovanú negáciu N_o a orientovanú konjunkciu.³² Potom bude platiť

$$a \triangle_o N_o a \quad (11)$$

Veta (11) nevedie však k formálnologickému protirečeniu, a teda k preplnenosti systému, lebo $N_o a$ nevyjadruje všetko čo sa dá formulovať

³⁰ V práci často užívame termín negácia a klad v ontologickom význame ako vyjadrenie určitého stavu vecí alebo situácie a často v logicko-gnozeologickom význame ako výpoveď, ktorá tento stav vecí odzrkadľuje bez toho, že by sme tieto významy vždy explicitne rozlišovali. Nazdávame sa, že zo súvisu jednoznačne vyplýva, ktorý význam máme na mysli, takže nedôjde k nedorozumeniu.

³¹ Na to čo je iné a k čomu vec nemá podstatný vzťah sa vzťahuje negácia charakterizovaná vetami (1), (2), (3). V tejto negácii sa nerozlišuje podstatný vzťah od nepodstatného: všetko zostáva v jednej rovine.

³² Takou orientovanou konjunkciou je napríklad temporálna konjunkcia, v ktorej je rozdiel medzi výpoveďami „[včera] som písal a [dnes] čítam“ „[dnes] píšem a [včera] som čítal“.

jazykom, v ktorom sa dá vyjadriť výpoveď *a*, ale len to čo má s *a* vylučujúci alebo doplňujúci súvis. Negácia *N₀* je natoľko metodologicky konštruktívna a teda určitá, nakoľko je metodologicky určitý pojem „podstata“. Pretože určenie podstaty má aj svoju indukčnú a iné metodologické stránky, také stránky bude mať aj orientovaná negácia. Z tohto hľadiska netvorí na ničom nezávislý metodologický nástroj ale je organickou časťou systému metodologických kategórií. Záverom môžeme uviesť, že vonkajšie negácie odzrkadľujú a sú nástrojom na vyjadrenie situácií v oblastiach, t. j. že idú po línii kategórie vzájomného pôsobenia. Umožňujú odrážať *statickú* stránku tohto pôsobenia.

Vnútorne negácie

Vnútorne negácie, ako negácie v samých veciach sú organickou súčasťou vonkajších negácií — ich druhou stránkou. Vieme, že veci môžu existovať len v spojitostiach s inými vecami a tým sú nimi aj ohraničené; tieto hranice tvoria časť ich podstaty. To znamená, že všetky určité konkrétne veci, systémy a pod. sú ohraničené, *konečné*.³³ No každá hranica je tým, čím vec nie je (4, s. 54), je teda *negácia* (3, s. 134) a tak každé konečné bytie má v sebe neustále svoju vlastnú negáciu.

Konečné veci majú mnoho stránok. My si budeme všimnúť len to, že majú svoj vlastný samopohyb a že aj tento je konečný a má teda svoje imanentné hranice. Samopohyb a či vnútorné pudivie znamená neustále pudivie po novom, opätovné vytváranie nového, teda neustále prekonávanie a zriekanie sa toho, čím vec je a tým je aj *negovanie* dosiahnutého stavu.³⁴ To súčasne znamená neustále vychádzanie zo seba a zanechávanie seba a tak neustále nachádzanie sa v sebe a mimo seba, tak sam pohyb je jednotou *seba* a *neseba*. Preto „konečné je o sebe iným seba samého“ (2, § 81). Sama sa pohybujúca vec je preto aj so sebou identická (v opačnom prípade by sme o nej nemohli hovoriť a vo vesmíre by nejestvovali rozličné veci; vesmír by bol len homogennou kontinuitou) aj so sebou neidentická. Je jednotou identity a neidentity; je sebe vlastnou *negáciou*, ktorú nosí neustále vo svojom vnútri. Tým, že samopohybom sa neustále prekračujú hranice (negácie), vychádzaním za ne sa neguje *vlastná* negácia.

Keď vec už nevychádza za svoje hranice, teda keď v sebe nevychádza mimo seba, prestáva existovať. Preto prekonávanie sa, teda negovanie negácií tvorí podstatu existujúceho.

Teraz si všimnime hranice samopohybu pri konečných veciach. Každá konečná vec raz musí prestať jestvovať, lebo jej pudivie samo nie je

³³ „Určité konečné bytie je také, ktoré sa vzťahuje na niečo iné; je to obsah, ktorý je vo vzťahu nevyhnutosti... s celým svetom“ (3, s. 83).

³⁴ Jednou z charakteristických stránok samopohybu je vnútorná diferenciácia. Lenin hovorí o rozdzvojení jedného ako o podstatnej stránke dialektiky. (5, s. 365).

bezmedzné; je ohraničené a prekonávanie týchto hraníc sa môže uskutočňovať len v rámci a v hraniciach samého pudenia. Naplnením miery pudenia, vec už jeho hranice neprekročí a zaniká. Keby tomu tak nebolo, veci samé by boli večné a neboli by sebou samými a aj nedostatkom seba samých. Prekračovaním hraníc by sa tento nedostatok neustále odstraňoval. Takto však zánik je konečným veciam vnútorný a „nebytie je ich bytím“ (3, s. 137).³⁵

Pretože sa konečné bytie vzťahuje na všetky bytia vo svete, ktoré toto bytie ohraničujú (negujú) a pretože konečné bytie sa aj samo v sebe ohraničuje, môžeme túto celkovú situáciu vyjadriť pomocou syntézy vnútorných a vonkajších negácií, teda pomocou $n+m$ — argumentových negácií; pritom n argumentov pochádza z vonkajších hraníc a m argumentov z vnútorných hraníc. Syntézu týchto negácií môžeme nazývať *skutočnou* negáciou, ktorá je omnoho konkrétnejšia ako predchádzajúce negácie.

Doteraz sme si všímali len jednu formu vylučovania a to „plné vylučovanie späť s úplnou nezlučiteľnosťou. V prírode, spoločnosti a vo vede sa často stretávame s takými formami vylučovania medzi vecami, ktoré sa síce vzájomne vylučujú ale aj vzájomne podmieňujú, t. j. tak sa vylučujú, že jedny bez druhých nemôžu jestvovať.³⁶ Tieto vylučovania sú slabšie ako boli čisto nezlučiteľné vylučovania a sú základem *slabších* negácií umožňujúcich zavádzať stupňovanie podľa vzťahu „viac—menej“, teda zavádzať mieru alebo *stupne* negácií. Vylučujúca negácia je a to slabšia, o čo vec viac potrebuje to, čo vylučuje, alebo čo ju vylučuje.

Negácie môžeme diferencovať aj podľa stupňa dôležitosti vyvinutosti, prípadne intenzity, vlastnosti, aspektu, ktorý sa neguje. Tak dostávame viac alebo menej *intenzívne* negácie.

Doterajšie negácie sa dotýkali jednej negovanej veci, t. j. boli negácie z hľadiska určitej veci. Takáto negácia je však v určitom stupni abstraktná, lebo ako veci vzájomne súvisia, tak sa aj vzájomne negujú. *Vzájomná* negácia vyjadruje vzájomné ohraničenia, odlišovania, vzájomné sa rozlučovania (vylučovania), osamostatňovania a súčasne spájania vecí.

Aby sme vyjadrili hlbšiu podstatu dialektického univerza, musíme zaviesť symetrickú a asymetrickú negáciu. Majme dva systémy S_1 a S_2 také, že jeden je negáciou druhého, teda že $S_1 = N(S_2)$ a $S_2 = N(S_1)$. S_1 a S_2 sú si navzájom rovnocenné, teda sú si vzájomnými negáciami a tak aj vzájomnými kladmi; sú jednoducho dve stránky jedného celku

³⁵ Na náhrobnom nápise Boethia nájdeme vetu: Všetko čo zrodilo sa, k zániku sa už ponáhľa. Je to v podstate to isté čo hovorí Engels, že „negácia života tkvie svojou podstatou v živote samom. Žiť znamená umierať“ (1, s. 252).

³⁶ Takéto vylučovania sú napríklad medzi otrokárom a otrokom, kapitalistom a proletárom.

a z toho hľadiska sa S_1 a S_2 napriek medzi nimi existujúcich napätí usilujú vzájomne udržať. Pritom sa nevylučuje prípad, že S_1 a S_2 sa môžu aj vzájomne zničiť a tak „vyriešiť“ protirečenie. Taká negácia je *symetrická*. Negácia medzi S_1 a S_2 je *asymetrická* vtedy ak S_1 je kladom a chce ním trvale ostať a ovládať svoju negáciu S_2 , ktorú si S_1 vytvoril a bez ktorej by nemohol existovať. S_2 sa v jednote s S_1 nemôže stať kladom a celým svojím obsahom chce byť z hľadiska S_1 negáciou zameranou na zničenie S_1 . Pretože S_2 vytvorený systémom S_1 sa tak vyvíja, že môže začať existovať bez S_1 ale S_1 nemôže existovať bez S_2 vývin sa bude uberať tak, že S_1 ako klad prestane existovať a S_2 ako voľakedajší zápor sa stane kladom.³⁷ Asymetrická negácia teda určuje smer vývinu a preto je *smerová* v pravom slova zmysle a je tak „momentom vývoja a napredovania [5, s. 244]. Tak sa minulé negatívno stáva súčasným pozitívnym a tak má táto smerová negácia časový charakter.

Ako vonkajšie negácie išli po línii vzájomného pôsobenia tak vnútorné negácie idú primárne po línii kategórie pohybu, preto sú *dynamické* a čisto temporálne. Taká bude aj celá dialektická logika.

Všetky doteraz uvedené čo ako rôzne negácie nemajú nič spoločného so *skeptickým* negovaním, kolísaním alebo pochybovaním [5, s. 244], lebo pomocou nich sa pravdivo odrážajú rôzne situácie, ktoré môžu nastať v dialektickom univerze.

LITERATÚRA

1. ENGELS, B.: Dialektika přírody. Praha 1950.
2. HEGEL, G. W. F.: Logika. Bratislava 1961.
3. HEGEL, G. W. F.: Werke III. Wissenschaft der Logik. Berlin 1833.
4. HEGEL, G. W. F.: Fenomenologie ducha. Praha 1960.
5. LENIN, V. I.: Filozofické zošity. Bratislava 1980.
6. LENIN, V. I.: Materializmus a empiriokriticizmus. Bratislava 1952.
7. BAKRADZE, K. S.: Systém a metóda Hegelovej filozofie. Bratislava 1981.
8. FILKORN, V.: Systémový pohľad na skúmanie reality. Filozofia 1982, č. 3.

ДИАЛЕКТИЧЕСКОЕ ОТРИЦАНИЕ

Войтех Филкорн

Дialeктическое отрицание в его онтологическом значении является важной категорией диалектического универсума, в котором все течет, взаимно обуславливается, ограничивается, а тем самым и отрицается.

В работе анализируются такие внешние отрицания, которые с точки зрения данной вещи (ее свойств и т. п.) относятся к таким другим и отличающимся вещам, которые имеют в данной вещи существенные, необходимые отношения.

³⁷ Ide tu teda o to, aké presné postavenie S_1 a S_2 medzi sebou zaujímajú. Nestačí ich vyhlásiť za dve stránky jedného celku. [5, s. 27]. Náznorný príklad je negácia medzi buržoáziou S_1 a proletariátom S_2 .

При исключительном внешнем отрицании речь идет о вещи, свойстве и т. п., с которыми данная вещь не может сосуществовать, при дополняющем отрицании речь идет о вещи, свойстве, без которых данная вещь не может существовать. Все эти отрицания являются потом всегда п — аргументными функциями.

Внешние отрицания являются лишь одним аспектом внутренних отрицаний. Анализ конечного бытия показывает, что его сущность составляет его внутреннее ограничение, следовательно, его внутреннее отрицание. В статье говорится о слабых, и сильных отрицаниях, т. е. о мере отрицания.

Все эти отрицания конкретны, они являются моментом развития и движения; анализированные отрицания являются составной частью категорий диалектической логики.

DIALEKTISCHE NEGATION

Vojtech Filkorn

Die dialektische Negation in ihrer ontologischen Bedeutung ist eine wichtige Kategorie des dialektischen Universums, in dem alles fließt, einander beeinflusst, einschränkt und dadurch auch negiert.

In der Arbeit werden solche *äusseren Negationen* analysiert, die vom Gesichtspunkt des gegebenen Dinges (seiner Eigenschaften und dgl.) auf solche andere und unterschiedliche Dinge bezogen sind, die zum gegebenen Ding wesentliche, notwendige Beziehungen haben.

Bei der *ausschliessenden* äusseren Negation, geht es um Dinge, Eigenschaften und dgl., mit denen das gegebene Ding nicht existieren kann; bei der *ergänzenden* Negation, geht es um Dinge, Eigenschaften *ohne die* das gegebene Ding *nicht existieren kann*. Alle diese Negationen sind dann immer Funktionen des N-Argumentes.

Die äusseren Negationen bilden nur einen Aspekt der *inneren Negationen*. Durch Analyse des endlichen Seins gelangt man dazu, dass sein Wesen seine innere Einschränkung bildet, d.h. seine innere Negation. In der Studie werden schwache, starke Negationen eingeführt, d.h. das Mass der Negationen.

Alle diese Negationen sind konkret, sind ein Moment der Entwicklung und des Vorankommens; die analysierten Negationen sind Bestandteil der Kategorien der dialektischen Logik.